

UDK 272-722.51Zmajević, V.(091)
272-9(497.581.1Zadar)“1713/1745”(093)
<https://doi.org/10.53745/ccp.45.88.4>

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 19. siječnja 2021.

Prihvaćeno za objavljivanje: 26. travnja 2021.

PRILOG POZNAVANJU ARHIVSKOG GRADIVA O ZADARSKOM NADBISKUPU VICKU ZMAJEVIĆU (1713. – 1745.)*

Zdenko DUNDOVIĆ

Teološko-katehetski odjel Sveučilišta u Zadru
Ulica dr. Franje Tuđmana 24i, 23 000 Zadar
zdundovic@unizd.hrr

U radu se donosi prikaz arhivskog gradiva iz mletačke knjižnice Muzeja Correr, iz fonda Cicogna, u kojemu su sadržani prijepisi raznih pisama i ostale arhivske dokumentacije povezane s djelovanjem zadarskog nadbiskupa Vicka Zmajevića (1713. – 1745.). Osobita pozornost posvetit će se dosad neobjavljenom govoru nadbiskupa Zmajevića pred mletačkim Senatom prigodom preuzimanja službe zadarskog nadbiskupa i njegovu pismu papi o namjeri osnivanja glagoljaškog sjemeništa u Zadru. Analizirat će se njihov sadržaj te komparativnom metodom s dosad objavljenim rezultatima istraživanja u znanstvenoj literaturi i arhivskim podatcima pohranjenima u arhivu kongregacije De Propaganda Fide nastojati razmotriti diplomatske interakcije nadbiskupa Zmajevića prema mletačkoj vladi i crkvenoj hijerarhiji na početku njegova djelovanja u Zadru.

KLJUČNE RIJEČI: *Vicko Zmajević, zadarski nadbiskup, diplomacija, 18. stoljeće, knjižnica Muzeja Correr.*

Uvod

O nadbiskupu Vicku Zmajeviću nikad dosta. Tim riječima naslovio je zadarski nadbiskup Želimir Puljić svoj osvrt na knjigu Vinka Kraljevića *Izabrana djela nadbiskupa Vicka Zmajevića* (2015.). Doista, mjesto koje u prošlosti Zadarske nadbiskupije zauzima nadbiskup Vicko Zmajević (1713. – 1745.) opravdava Puljićeve sintagmu. Osobnost, racionalnost (intelektualna i praktična), duhovnost i iznimna diplomatska pronicljivost nadbiskupa Zmajevića zavređuju znanstveno promatranje i sustavne analize njegova literarnog, retoričkog, pastoralnog i odgojno-obrazovnog djelovanja. Pritom se znanstveni napor su-

očava s disperzivnošću obilatog arhivskog gradiva po raznim institucijama u domovini i inozemstvu. No, ako se objektivnom optikom želi iskristalizirati lik i djelo nadbiskupa Vicka Zmajevića neophodno je, uz dosad objavljenju znanstvenu literaturu o njemu, konzultirati neistražena vrela, koja pomažu u slaganju mozaika širokog spektra o tom iznimno revnosnom pastiru zadarske Crkve u 18. stoljeću. Ovaj skromni prilog želi biti kamenčić tog mozaika.

1. Stanje historiografije o Vicku Zmajeviću

Iako o nadbiskupu Vicku Zmajeviću nikad dosta, o njegovu životu i djelovanju danas postoji solidna znanstvena literatura. Nije nužno za ovaj rad zasebno se osvrtni na njegov životopis jer su biografski podatci o Zmajeviću sasvim dobro obrađeni.¹ Prve opširnije zapise o nadbiskupu Zmajeviću ostavio je isusovac i povjesničar Daniele Farlati trideset godina nakon Zmajevićeve smrti.² Zadarski arhiđakon i crkveni povjesničar Carlo Federico Bianchi u već citiranom djelu donosi niz podataka o nadbiskupu Zmajeviću, a dijelom ih je preuzeo od povjesničara 19. stoljeća, koji su, u kraćim zapisima, pozornost usmjerili na život i djelo zadarskog natpastira.³ Ipak, aktivnija i sustavnija istraživanja o nadbiskupu Vicku Zmajeviću zabilježena su u novije vrijeme. O literarnom djelovanju i homilectici nadbiskupa Vicka Zmajevića u novije vrijeme izvijestila je Vanda Babić.⁴ Nemoguće je nabrojiti sve radove koji su neposredno vezani uz život i djelovanje nadbiskupa Vicka Zmajevića, ali je razvidno da se u posljednjih dvadeset godina hrvatska historiografija redovito obogaćuje novim spoznajama i svježim interpretacijama njegove uloge u društvenom i crkvenom životu 18. stoljeća.⁵ Na razini važnosti za mjesnu zadarsku Crkvu i

* Rad je napisan u sklopu znanstvenog projekta »Moderne europske diplomacije i istočnojadranski prostor« koji financira Hrvatska zaklada za znanost (broj projekta: IP-2019-04-7244, akronim: MEDEA, voditeljica projekta: prof. dr. sc. Jadranka Neralić).

¹ Neizostavno je djelo za poznavanje obiteljske pozadine nadbiskupa Vicka Zmajevića napisao: Pavao BUTORAC, *Zmajevići*, Zagreb, 1928. Osvrt o nadbiskupu Zmajeviću proteže se od str. 15–33. Vidi još: Carlo Federico BIANCHI, *Zara Cristiana*, vol. I, Zara, 1877., str. 71–73; Lovorka ČORALIĆ, »Iz prošlosti Boke: Barski i zadarski nadbiskup Vicko Zmajević«, *Matica. Časopis Hrvatske matice iseljenika*, god. 51, br. 1, Zagreb, 2001., str. 38–39. Ista autorica je u koautorstvu objavila rad u kojem je, između ostalog, predstavljena oporuka nadbiskupa Zmajevića. Lovorka ČORALIĆ – Ivana PRIJATELJ PAVIČIĆ, »Zadarska nadbiskupska palača u vrijeme nadbiskupa Vittorija Priulija (1688. – 1712.) i Vicka Zmajevića (1713. – 1745.)«, *Grada i prilozima za povijest Dalmacije*, sv. 16, Split, 2000., str. 93–269.

² Daniele FARLATI, *Illyricum Sacrum*, sv. 5, Venecija, 1775., str. 166–168.

³ Ponajprije se smjera na radove Donata Fabijanića i Giuseppea Ferrari-Cupillija. Vidi primjerice: Donato FABIANICH, »Vincenzo Zmajevich e suoi scritti«, *La Dalmazia*, br. 1, 1845., str. 24–25; D. FABIANICH, »Vincenzo Zmajevich«, *Rammentatore dalmatino*, br. 32, 1875., str. 24–25.

⁴ Vanda BABIĆ, »Propovijedi Vicka Zmajevića«, *Croatica et Slavica Iadertina*, god. 1, br. 1, Zadar, 2005., str. 207–228; V. BABIĆ, *Razgovor Duhovni Vicka Zmajevića*, Zadar, 2005.; V. BABIĆ, »"Musarum Chorus" Vicka Zmajevića«, *Croatica et Slavica Iadertina*, god. 2, br. 2, Zadar, 2006., str. 237–247.

⁵ Vidi primjerice: Lovorka ČORALIĆ, »Zadarski kanonik – Skadranin Giovanni Campsi«, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 47, Zadar, 2005., str. 291–303; L. ČORALIĆ, »Albanski prognanik, Zmajevićev pouzdanik – zadarski svećenik Marko Delvesi (XVIII. st.)«, *Croatica christiana periodica*, god. 32, br. 62, Zagreb, 2008., str. 21–28; Zdenko DUNDOVIĆ, »O obnovi kulta sv. Zoila u Zadru u XVIII. stoljeću«, *Bogoslovska smotra*, god. 88, br. 4, Zagreb, 2018., str. 1011–1034; Z. DUNDOVIĆ, »Riscatto degli Schiavi – uloga nadbiskupa Vicka Zmajevića u otkupu kršćanskoga roblja nakon Drugog morejskog rata (1714. – 1718.)«, *Povijesni prilozima*, god. 37, br. 54, Zagreb, 2018., str. 137–180; Z. DUNDOVIĆ, »Gos-

društvo 18. stoljeća, pozornost istraživača mahom se doticala uloge nadbiskupa Vicka Zmajevića u doseljenu katoličkog stanovništva s područja mletačke Albanije (okolica Skadra) na zadarsko područje, danas poznatih kao Arbanasi,⁶ i njegove uloge u osnivanju glagoljaškog sjemeništa u Zadru. Može se zaključiti da korelacija znanstvenog istraživačkog interesa sa životom i djelovanjem nadbiskupa Vicka Zmajevića poprima u novije vrijeme širi vidokrug.

Unatoč interdisciplinarnim mogućnostima sagledavanja Zmajevićeva života i djelovanja, razvidno je da su u hrvatskoj, ali i šire rasprostranjenoj historiografiji osobitu pozornost privukle interkonfesionalne i interreligiozne odrednice Zmajevića literarnog opusa, ali i društveno-političkog djelovanja. Na osobit način tim se temama pozabavio Vinko Kraljević, koji je u doktorskom radu obradio pitanja odnosa nadbiskupa Vicka Zmajevića prema pravoslavlju u mletačkoj Dalmaciji i Albaniji 17. i 18. stoljeća, s naglaskom na njegovo literarno stvaralaštvo.⁷ Osim toga, Kraljević je hrvatsku znanstvenu javnost obogatio izvorima za proučavanje života i djelovanja nadbiskupa Vicka Zmajevića objavljivanjem vrijednih dokumenata iz različitih, uglavnom talijanskih, arhiva i knjižnica.⁸ Kraljević je, čini se, dijelom krenuo za stopama Mile Bogovića, koji je kroz prizmu interkonfesionalnog odnosa Katoličke crkve prema pravoslavlju u Dalmaciji za vrijeme mletačke vladavine, između ostaloga, obradio djelovanje nadbiskupa Zmajevića o tom pitanju.⁹ O značaju nadbiskupa Vicka Zmajevića u prošlosti Crkve u Dalmaciji, ali i na mjesnoj razini, zorno svjedoče Bogovićeve riječi: »Ne nalazimo ni jednog biskupa u Dalmaciji koji bi im mogao (Zmajeviću i Karamanu, op. a.) parirati u vjerskoj i humanističkoj kulturi, kao ni u aktivnosti i zauzetosti, poglavito u pitanju koje nas ovdje zanima.«¹⁰ Doista, kada se pomno iščitava objavljena znanstvena literatura o nadbiskupu Vicku Zmajeviću, neosporno se nameće zaključak da je riječ o intelektualnom gigantu, eruditu, duhovnoj i moralnoj vertikali crkvene hijerarhije u mletačkoj Dalmaciji 18. stoljeća, ali i vrlo sposobnom i prokušanom diplomatu.

2. Novi izvori za proučavanje Zmajevićeva opusa

U fondu knjižnice Muzeja Correr u Veneciji pohranjen je veoma urednim rukopisom pisan kodeks različite korespondencije nadbiskupa Vicka Zmajevića s crkvenim i svjetovnim čimbenicima.¹¹ Kodeks je nepaginiran, a sadrži prijepise već dobro poznatih Zmajevićeva

podarske prilike Zmajevićeva glagoljaškog sjemeništa u Zadru u vrijeme rektora kanonika Josipa Calvija (1782. – 1810.)«, *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru*, sv. 60, Zadar, 2018., str. 249–318.

⁶ Stjepan BUZOLIĆ, »Zadarski Arbanasi i prabiskup Zmajević«, *Narodni Koledar novi i stari*, 6, Zadar, 1868., str. 76–84; Krno KRSTIĆ, »Doseljenje Arbanasa u Zadar«, *Zadar Zbornik*, Jakša RAVLIĆ (ur.), Zadar, 1964., str. 169–194.

⁷ Autor ujedno donosi obilje korisne literature o nadbiskupu Zmajeviću. Vinko KRALJEVIĆ, *Gli Ortodossi negli scritti di Vincenzo Zmajević (1670 – 1745)*, (doktorski rad), Pontificia Universitatis Gregoriana, Roma, 1996.

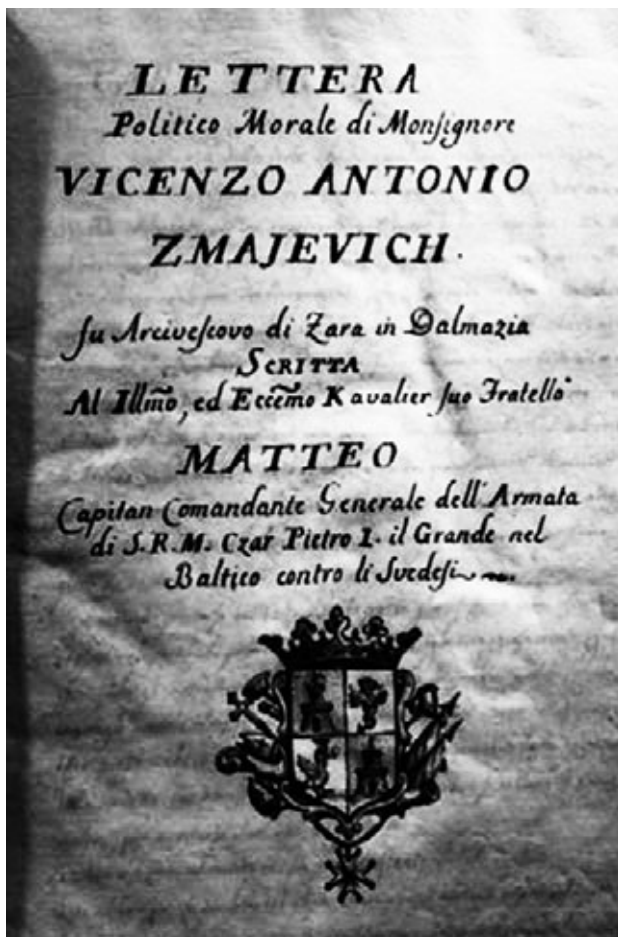
⁸ Vinko KRALJEVIĆ, *Izabrana djela nadbiskupa Vicka Zmajevića*, Zagreb, 2015.

⁹ Mile BOGOVIĆ, *Katolička Crkva i pravoslavlje u Dalmaciji za mletačke vladavine*, Zagreb, 1993.

¹⁰ *Isto*, str. 111–112.

¹¹ Kodeks je pohranjen pod signaturom: *Biblioteca del Civico Museo Correr* (dalje: BCMC), Cod. Cicogna 1973.

djela, koja su dosad objavljena znanstvenoj javnosti, poput njegova pisma bratu Matiji Zmajeviću u Rusiju iz 1713. godine (Slika 1).¹² Prijepisi su pisani talijanskim i latinskim jezikom, vjerojatno po uzoru na izvornike.

Slika 1. Preslik naslova Zmajevićeva pisma iz kodeksa u mletačkoj biblioteci Muzeja Correr
Izvor: BCMC, Cod. Cicogna, 1973.
(foto: Z. Dundović)

Najveći dio kodeksa pohranjenog u biblioteci Muzeja Correr u Veneciji zauzima cjelovit prijepis pokrajinske crkvene sinode koju je nadbiskup Vicko Zmajević održao 1703. godi-

¹² Riječ je o djelu *Lettera Politico Morale di Monsignore Vincenzo Antonio Zmajevich fu Arcivescovo di Zara in Dalmazia scritta ad un suo fratello capitano nella flotta al servizio della S.R.M. di Pietro I. Il grande Czar delle Russie*, Yverdon, 1713. (1778.).

ne u Mrkinju kraj Lješa,¹³ zajedno s pripadajućim prijepisima korespondencije s Kongregacijom za širenje vjere (*Sacra Congregatio de Propaganda Fide*) u Rimu o tom pitanju.¹⁴ Zmajevićeva pisma izvanredno su vrelo za upoznavanje njegove osobnosti, za promišljanje njegovih vjerskih, društvenih i političkih stavova te su opravdano privlačila pozornost istraživača.¹⁵ U fokusu rada dva su prijepisa iz fonda Cicogna u knjižnici Muzeja Correr. Prvi prijepis je govor nadbiskupa Zmajevića pred mletačkim Senatom uoči preuzimanja službe zadarskog nadbiskupa, koji nosi naslov *Orazione Panegirica Italiana recitata in Senato dall'Illustrissimo Monsignor Vincenzo Zmaevich in occasione del suo traslatamento all'Arcivescovato di Zara* i proteže se na četiri folija, a pisan je talijanskim jezikom.¹⁶ Drugi prijepis je pismo upućeno papi Benediktu XIII. (1724. – 1730.) bez nadnevka, vjerojatno iz 1725. godine, pisano je latinskim jezikom, a proteže se na tri folija. Pismo se odnosi na uspostavu glagoljaškog sjemeništa u Zadru. Na koncu rada donosi se prijepis Zmajevićeva govora i pisma upućena papi (Prilog 1 i Prilog 2).

3. Kontekstualizacija i analiza razmatranih prijepisa

3.1. Govor nadbiskupa Zmajevića pred mletačkim Senatom

Na stolicu zadarskog nadbiskupa Vicko Zmajević stigao je iz Bara, gdje je obnašao službu barskog nadbiskupa.¹⁷ Osim te službe, nadbiskup Zmajević je obnašao službu apostolskog povjerenika (*commisario apostolico*) za Albaniju, Srbiju, Makedoniju i Bugarsku, a breveom od 28. ožujka 1704. godine Kongregacija za širenje vjere posvjedočila je da je barski nadbiskup Zmajević ipak obnašao službu apostolskog povjerenika samo u pokrajinama Albaniji i Srbiji. Tu je službu obnašao i kao zadarski nadbiskup na početku upravljanja Zadarskom nadbiskupijom.¹⁸

Motivi i okolnosti Zmajevićeva postavljanja na službu zadarskog nadbiskupa dobro su poznati i arhivskim gradivom potkrijepljeni. Od 17. prosinca 1712. godine pa nadalje nadbiskup Zmajević izričito je i jasno izražavao svoju želju za premještanjem iz Bara u Zadar. Ta potraživanja opravdavao je brojnim razlozima kao što su »veća slava i služenje Gospodinu Bogu, dobrobit za apostolsko služenje, širenje svete vjere i njezine potrebe, korisnije služenje Kongregaciji za širenje vjere, evanđeoska sloboda i potreba za apostolskim služenjem,

¹³ Papa Klement XI. (1700. – 1721.) breveom od 24. prosinca 1701. godine imenovao je barskog nadbiskupa Vicka Zmajevića apostolskim administratorom Budvanske biskupije. Papa ga je imenovao i izaslanikom za apostolski pohod crkava i misija cijele pokrajine Epira ili Albanije. Kongregacija za širenje vjere je 7. siječnja 1704. godine svojim dekretom zamolila, a papa Klement XI. svojim pismom 21. siječnja 1704. godine potvrdio nadbiskupa Vicka Zmajevića za izaslanika s najširim ovlastima apostolskog povjerenika (*commisario apostolico*) u provedbi dekreta Pokrajinskog sabora (*Concilium Provinciale*) koji je održan 1703. godine, nakon vizitacije (1702. – 1703.). V. KRALJEVIĆ, *Izabrana djela*, str. 21–22.

¹⁴ Zaključke toga crkvenog sabora tiskala je Propaganda. *Concilium provinciale sive nationale Albanum habitum a. MDCCIII, Romae*, Typis Sac. Congregationis de Propaganda Fide, 1706.

¹⁵ Primjerice, Pavao Butorac objelodanio je četiri Zmajevićeva pisma. Pavao BUTORAC, »Četiri pisma nadbiskupa Vicka Zmajevića«, *Starine*, knj. 41, Zagreb, 1948., str. 85–99.

¹⁶ BCMC, Cod. Cicogna 1973.

¹⁷ Profesionalni itinerarij nadbiskupa Zmajevića do dolaska u Zadar vidi kod: V. KRALJEVIĆ, *Izabrana djela*, str. 19–23.

¹⁸ *Isto*, str. 22.

potreba da Zadarska crkva nakon toliko godina napokon dobije pastira »dalmatinskoga jezika« (hrvatskoga jezika, op. a.), poboljšanje njegovu vlastita gospodarskoga stanja kako bi mogao što djelotvornije obavljati svoje služenje¹⁹. Nakon što je Kongregacija za širenje vjere prihvatila Zmajevićeve razloge i to potvrdila posebnim breveom 14. ožujka 1713. godine, nadbiskup se 25. svibnja iste godine preselio u Zadar. Na molbu Kongregacije za širenje vjere papa Klement XI. je u kolovozu 1713. godine odobrio da novi zadarski nadbiskup Vicko Zmajević bude upravitelj Barske nadbiskupije i Budvanske biskupije.²⁰ Sve te službe i povjerenje koje je papa ukazao nadbiskupu Zmajeviću svjedoče o njegovoj iznimnoj upućenosti u onodobna crkvena i politička pitanja, napose na rubnim točkama susreta mletačkog dominija i teritorija pod osmanskom upravom. Nadalje, Zmajević je bio potkovan diplomatskim vještinama, o čemu svjedoči podatak da se nakon imenovanja zadarskim nadbiskupom uputio iz Budve u Veneciju kako bi osobno zahvalio duždu Giovanniju Corneru (1709. – 1722.) na novoj službi i ukazanoj podršci zemaljskog vladara.²¹ Vjerojatno je tom prigodom Zmajević pred duždom i Senatom izrekao panegirik, koji se u ovom radu razmatra. Upravo taj govor svjedoči da je Zmajević bio vrhunski diplomat. U svom govoru Zmajević je naglasio poteškoće s kojima se susretao u vrijeme dok je bio barski nadbiskup i apostolski povjerenik, ali ga je »ruka Presvjetloga Princa sačuvala od pada«²². Nužno je uzeti u obzir širi geopolitički kontekst toga vremena. Zmajevićovo imenovanje zadarskim nadbiskupom palo je uoči Drugoga morejskog rata (1714. – 1718.). Iako se Venecija držala načela neutralnosti (osobito tijekom rata za španjolsko naslijeđe), na istočnim granicama mletačkoga prekomorskog posjeda (*Stato da Mar*) tinjalo je novo ratno žarište.²³ *Ipsa facto*, to je značilo opasnost za katoličko stanovništvo mletačke Albanije, napose na pograničnim područjima s Osmanskim Carstvom. Razvidno je iz pisama nadbiskupa Zmajevića da je Zadar, kao glavni grad mletačke Dalmacije, mjesto u kojemu se mogao zalagati, između ostaloga, »za svete potrebe Albanije«²⁴. U Zadru je stolovao generalni providur za Dalmaciju, a razvidno je da je Zmajević očekivao njegov angažman u »poboljšanju vjere u njegovim pokrajinama u Turskoj«²⁵. Niz Zmajevićevih pisama iz razdoblja Drugoga morejskog rata svjedoči o njegovoj izvanrednoj upućenosti u ratne, političke i crkvene prilike na pograničnim područjima s Osmanlijama, a od Mletačke Republike očekivao je da »posvjedoči primjerom ljubavi prema ugroženom kršćanstvu u Albaniji«²⁶. Zmajević je kićenim diplomatskim jezikom prigodom svoga govora u Senatu izrijekom nagovijestio događaje koji su uslijedili tijekom ratnih godina.²⁷ Nužno je pritom naglasiti da je pitanje katoličke vjere uvijek bilo od krucijalnog Zmajevićeva interesa. No,

¹⁹ *Isto*, str. 23.

²⁰ *Isto*, str. 23–24.

²¹ Usp. V. KRALJEVIĆ, *Gli Ortodossi*, str. 31.

²² BCMC, Cod. Cicogna, 1973.

²³ O tome opširnije kod: Gaetano COZZI – Michael KNAPTON – Giovanni SCARABELLO, *Povijest Venecije*, sv. 2, Zagreb, 2007., str. 591–597.

²⁴ Usp. V. KRALJEVIĆ, *Izabrana djela*, br. 65, str. 67.

²⁵ *Isto*, br. 66, str. 68.

²⁶ *Isto*, br. 73, str. 70.

²⁷ *Albania vi fu sempre fida, ne perde voi senza perder se stessa, dandosi ora la mano colla Capitale della Dalmazia, pare voglia stringerla più tenacemente nell'ugual sorte di stato colla fede sincera a voi dovuta*. BCMC, Cod. Cicogna, 1973.

ona se mogla zaštititi isključivo pod vladarevom zaštitom, odnosno kroz poštovanje njegove vladavine, s obzirom na to da je njemu pripadao teritorij.²⁸ Zato je Zmajević u govoru ustvrdio da »su vjera u Boga i vjernost vladaru dva stožera koja zajednički podržavaju težinu crkvenoga upravljanja«²⁹. Napose će to doći do izražaja desetak godina kasnije kada će zadarski nadbiskup odigrati važnu ulogu oko doseljenja prognanoga albanskog katoličkog stanovništva na područje Zadarske nadbiskupije.³⁰ Zmajević je osobitu brigu vodio o tome stanovništvu i njegovu svećenstvu, koje se polako stapalo u novu sredinu, a između kojih je zadarski nadbiskup birao bliske suradnike.³¹

Uz to, odnosi na relaciji Venecija – Rim, odnosno Sveta Stolica stajali su već duže vrijeme gotovo poslovično na klimavim nogama,³² te je Zmajević primjerenim diplomatskim jezikom naglasio u govoru da »Zadar i narodi podložni duždu nemaju drugog oslonca i nade osim pripadnosti duždu«³³. Da je Zmajević pritom čvrsto stajao u uvjerenju vlastite odgovornosti pred Bogom i Crkvom kojoj je služio jasno je iz daljnjeg njegova izlaganja u kojem je naveo da jedinom trajnom zaslugom smatra »dati Bogu ono što je Božje, a duždu ono što je njegovo«³⁴, jasno parafrazirajući Kristove evanđeoske riječi (usp. Mt 22,21). Očita je Zmajevićeva distinkcija između dosega crkvene i svjetovne vlasti. U njegovu govoru jasno je naznačeno da je »dužd njegov vladar« te da je svjestan »vlastitih ograničenja«.³⁵ Ta eklatantno izrečena podložnost bila je oprezno sročena, a svrha joj je bila priprema puta kojim će Zmajević zauzeto krenuti u obranu katoličke vjere na području Zadarske nadbiskupije, ali i šire. Zmajevićev govor u mletačkom Senatu prigodom preuzimanja službe zadarskog nadbiskupa otkriva ponešto o njegovu poimanju crkvene službe. Za Zmajevića je Zadar bio »draga i voljena zaručnica«, kojoj prilazi »ne s ispraznom potrebom za dominiranjem, već s potrebom služenja«.³⁶ Ujedno, iz govora se razabire nadbiskupova spremnost na svaku žrtvu koju je bilo potrebno podnijeti, a svoje nade polagao je u Božju pomoć, »koja nikad nije izostala«.³⁷

Bilo bi pogrešno Zmajevićev govor okarakterizirati poslušničkim, čemu svjedoče kasniji događaji, napose o pitanju postavljanja biskupa shizmatika u Dalmaciji. Zmajević se u tome jasno odredio – on je čovjek Crkve – zauzimao se u Veneciji o tom pitanju i želi »rasvijetliti kneza Venecije u svrhu zaštite katoličke vjere«³⁸. Paralelno je ukazivao kongregaciji De Propaganda Fide u Rimu na opasnost kretanja Osmanlija u dalmatinskom zaleđu te izražavao zabrinutost o sudbini puka i teritorija, što bi pogubno utjecalo na katoličku

²⁸ *Nascono in fatti così Gemelle la Fede verso Dio, e la fedeltà verso la Serenità vostra*. BCMC, Cod. Cicogna, 1973.

²⁹ *Sono queste li due Poli, che sostentano unicamente il peso dell'Ecclesiastica condotta*. BCMC, Cod. Cicogna, 1973.

³⁰ Usp. K. KRSTIĆ, »Doseljenja Arbanasa«, str. 172, bilj. 24.

³¹ Usp. L. ČORALIĆ, »Albanski prognanik, Zmajevićev pouzdanik«, str. 21–28; L. ČORALIĆ, »Zadarski kanonik – Skadranin Giovanni Campsi«, str. 291–303.

³² Usp. G. COZZI i dr., *Povijest Venecije*, sv. 2, str. 95–104.

³³ BCMC, Cod. Cicogna, 1973.

³⁴ BCMC, Cod. Cicogna, 1973.

³⁵ *...le misure mie*. BCMC, Cod. Cicogna, 1973.

³⁶ BCMC, Cod. Cicogna, 1973.

³⁷ *Tanto io spero da quel buon Dio, che sempre m'ha assistito*. BCMC, Cod. Cicogna, 1973.

³⁸ V. KRALJEVIĆ, *Izabrana djela*, br. 98, str. 79.

vjeru na tom prostoru.³⁹ Razvidno je iz Zmajevićevih pisama da je vrlo oprezno nastupao prema političkim čimbenicima u Veneciji, kojima o pitanju crkvene jurisdikcije nad pravoslavnim stanovništvom u Dalmaciji nije pretjerano vjerovao, a zbog kojih je napisao svoje djelo *Zrcalo istine*.⁴⁰ Štoviše, znakovita je Zmajevićeva opaska da »nekim neupućenim političarima polazi za rukom biti neugodnijima od samih shizmatika«. ⁴¹ Kakva je bila Zmajevića percepcija toga pitanja najzornije svjedoče njegove riječi iz 1715. godine: »mi smo u obrambenom ratu, i bit ćemo sretni ako uspijemo obraniti naše«. ⁴² Zadarski nadbiskup žalio se Kongregaciji da pojedini dalmatinski biskupi ne vide problem, a u pitanju je, između ostalog, bio opstanak vjere u Bosni i Hercegovini i Albaniji. Zmajevićovo zalaganje za obranu katoličke vjere od 1720. godine donijelo mu je prve poteškoće. U zaštiti shizmatičke strane stale su neke osobe na visokom položaju. S druge strane, splitski nadbiskup Ivan Krstitelj Laghi (1720. – 1730.) djelovao je protiv nadbiskupa Zmajevića, a povod je, čini se, bilo zalaganje zadarskog nadbiskupa da se na čelo Splitske crkve postavi monsinjor Marin Drago. ⁴³ Ne treba zanemariti ni činjenicu da se zadarski nad-

³⁹ *Si perde il Paese, e con esso la Fede*. Archivio Storico de Propaganda Fide (dalje: ASPF), Scritture non riferite nei Congressi (dalje: SC), vol. 5, fol. 333r–v.

⁴⁰ V. KRALJEVIĆ, *Izabrana djela*, br. 125, str. 96–99.

⁴¹ *Isto*, str. 96.

⁴² *Siamo noi hora in una guerra diffensiva, e saremo felici, se potremo diffendere il nostro*. ASPF, SC, vol. 5, fol. 309r.

⁴³ U podužem pismu izrijekom je o tome izvijestio sam nadbiskup Zmajević. »Zara 27. Feb(rar)o 1722. Io speraou, che Mon.r Laghi Arciuescouo di Spalato hauesso frenata la mano per non continuare a ferirmi. Con graue mio e danno e dolore lo sento pero eguale a se stesso, e si contenta di pregiudicare al proprio concetto, purchè io risenta del pregiudizio. Veramente è cieca la passione, ma à questa io non so assegnare la causa, se non fosse quella d'hauer io procurato la promozione a quella Chiesa di Mons.r Drago, che per li peccati della Prouincia non è sortito. In somma quella carta fatale, che chiede la mia relazione data alla S. Congr.ne e delli conflitti, a del trionfo nostro, contro l'eresia seruiana, è la sua arma terribile, con cui mi combatte ancora, ma più fieram(en)te di p(ri)ma. In essa io hò scritto con libertà mia solita, aditando li protettori della parte auersa, e questi p(er) essere personaggi di p(ri)ma sfera sono pure diuenuti mio trauaglio maggiore. Serano, che il tempo, e la mia sofferenza medicasse il male e forte l' hauerrebbe anche fatto, le Mons.r Arciu.o non l'inasprisse, mostrando a tutti li nobili veneti (fol. 105v) la mia lettera p(er) screditarmi nelle mie confidenze con Roma, e per farmi apparire suddito di poca fede, detrattore de patrizij, e seminatore di discordie tra Roma e Venezia. S'imagini Villma in che labirinto io mi trouo, et in quanta confusione d'animo, riguardato dalli Rapnti con tutta diffidenza. Dourebbe consolarmi il motiuo del mio trauaglio, che nasce dalla fede diffusa, p(er) cui l'istesso Mons.re Arciues.o dourebbe essermi grato, p(er) che l'opera mia è stata salutare anco alla sua chiesa. Tutta mia pro bono opere lapidatus mi considero hora mai inutile al seruizio del Sig:re p(er) il scredito, che mi deriua dalle disseminazioni (difeminazioni) del Prelato appo li Rapnti, che riguardandomi con diffidenza mi fanno uiuere in continua soggezione, e tormento. Del pericolo non parlo, perche mi sarà sempre caro il proprio sacrificio alli riguardi della fede. Le dico bene, che non so trouare compenso al mio caso. Il prelato e incomigibile, e se nuouam(en)te lo coreggesse la S. Congr.ne sarebbe questo rimedio peggiore del male, perche (fol. 106r) si ualerebbe della correzione p(er) maggior(en)te insidiarmi. Dice la Sua Diocesi, che Iddio glielo hà mandato p(er) suo castigo, et io dico p(er) mio flagello. Auerso egli à tutto ciò, che s'è operato à fauor della Fede contra l'eresia seruiana uoglio Iddio, che come Primate non pregiudichi alla p(re)se(n)te Pub(blica) Massima, mentre publicam(en)te sprala, non essere motiuo di Fede, ma di mia ambizione tutto ciò, che s'è fatto contro il Vescouo eretico. Dio li perdoni, e l'illumini perche non desigri (denigri) il proprio carattere. Il peggio s'è, che si come corrisponde con esso il Can(oni)co Cassio, così andando egli in traccia di tutto ciò, ch'io scriuo alla S. Congr.ne p(er) riferirlo al Prelato mi pone in suggezione, e m'impigrisce la mano, a legno tale, che ne meno ardisco ciò riferire col mio foglio a Mons.r Illmo. Seg. io perche uedo, che tutto penetra, e riferisce. Prego Villmo obligarmi con auiso confidente al Mons.e, acciò tenghi lontana, le mai è possibile, quella Pietra di scandalo da Propaganda. Mai haueri creduto, ch'un Prelato potesse dare in tanti eccessi. Io tutto (fol. 106v) soffro p(er) non scandalizzare il mondo, e prego pur ella di non scandalizzarsi, compatendo anzi l'humana passione, ch'aciega l'huomo non meno nella coscienza, che

biskup usprotivio presizanju splitskog nadbiskupa za opatijom u Šibeniku. Zmajević je pisao Kongregaciji da je biskupska menza u Splitu dovoljno bogata za samoudržavanje, a da je »potrebnija apostolska samilost prelatima siromašnih biskupija«⁴⁴. Uz to, Laghi nije podržavao protivljenje zadarskog nadbiskupa Zmajevića i ostalih latinskih biskupa postavljanju pravoslavnog episkopa Stefana Ljubibratića (1716. – 1721.) u pokrajini.⁴⁵ Laghi je ocrnjivao Zmajevića u Veneciji; nazivao ga je »venecijanskim podanikom slabe vjere, klevetnikom plemića i sijačem nesloge između Rima i Venecije«. Laghi je držao da Zmajevićevi naponi protiv krivovjernog biskupa nisu vođeni vjerom nego častohlepljem.⁴⁶ Tome se protive arhivski spisi jer je Zmajević i prije dolaska u Zadar konstantno naglašavao da se bori »za narod i vjeru«.⁴⁷ Znakovita je pritom Zmajevićeva opaska da o »opasnostima ne želi govoriti, jer mu je uvijek bila draga vlastita žrtva zbog interesa vjere«.⁴⁸ Nužno je uzeti u obzir da je splitski nadbiskup Laghi bio mletački plemić,⁴⁹ s dobrim vezama u Veneciji. Vrlo je vjerojatno da je upravo on utjecao na zanimljivu povijesnu epizodu pokušaja premještanja zadarskog nadbiskupa Zmajevića na biskupsku stolicu u Hvar 1723. godine. Mile Bogović navodi da je Zmajević taj pokušaj smatrao »velikom degradacijom«, zbog čega »se namjeravao povući u privatni život te da se sve završilo bez težih posljedica za Zmajevića«.⁵⁰ Međutim, Bogovićeva opaska čini se nepotpunom. Naime, mogao bi se steći dojam da je pokušaj premještanja na Hvar Zmajević doživio isključivo na osobnoj razini, što je daleko od istine. Neosporno je Zmajevića pogodila vijest o mogućem premještanju na Hvar. O pritiscima koje je pritom osjećao Zmajević najzornije govori dopis upućen njegovu posredniku (*agente*) u Rimu opatu Jurju Juričinu (*Giorgiceo*)⁵¹ od 18. prosinca 1722. godine u kojem se Zmajević tužio da »mu je svega dosta, da je umoran i da ne može više«.⁵² Pozadina cijele priče ipak je bila složenija. Zmajević se susreo s pokvarenim igrama svjetovnih i crkvenih čimbenika. Razvidno je to

nella conuenienza del grado. Perdoni al sfuogo confidente. Per uerità uolontieri renunziarei la chiesa p(er) ritirarmi a uita priuata doppo 22 anni consumati in tanti trauagli, e fatiche, non già p(er) debolezza d'animo, ma p(er) le conseguenze, che possono nascere dall'altrui irregolare condotta, e dall'odio aquistatomi di Casa potente, fatta hora parteggiana del Coradini p(er) fomentarlo al male, di cui egl'è capace, e ch'io già preuedeuto. le Villmo mi sapesse aditare la uia p(er) ruscirmi, ma con mio decoro, e senz'obbligo di manifestar le uere cause, che mi muouono, mi farebbe un sommo fauore creda, che taedet anima meam uitae meae, ma creda pure, ch'io sono sempre«. ASPF, SC, *Dalmazia 1722–1727*, vol. 6, fol. 105r–106v. Mons. Drago obnašao je tada službu korčulanskog biskupa, gdje je prešao iz Kotora, a bio je Zmajevićev pouzdanik i suradnik. Usp. Lovorka ČORALIĆ, »Korčulanska crkva i svećenstvo u spisima mletačke magistrature *Consiglio dei Dieci* (XVIII. st.)«, *Croatica christiana periodica*, god. 34, br. 66, Zagreb, 2010., str. 42; V. KRALJEVIĆ, *Izabrana djela*, br. 30, str. 58.

⁴⁴ V. KRALJEVIĆ, *Izabrana djela*, br. 128, str. 100.

⁴⁵ Usp. Mile BOGOVIĆ, *Katolička Crkva i pravoslavlje*, str. 63, bilj. 9.

⁴⁶ V. KRALJEVIĆ, *Izabrana djela*, br. 141, str. 111.

⁴⁷ Vidi Zmajevićovo pismo upućeno Kongregaciji iz Kotora 9. kolovoza 1709. godine. ASPF, SC, vol. 5, fol. 60r–v.

⁴⁸ *Del pericolo non parlo, perche mi sarà sempre caro il proprio sacrificio alli riguardi della fede*. ASPF, SC, *Dalmazia 1722–1727*, vol. 6, fol. 105v.

⁴⁹ Mletačka obitelj Laghi pristigla je u Veneciju iz Lugana (Švicarska), a u mletačko plemstvo primljeni su 1661. godine. Casimiro FRESCHOT, *La Nobiltà Veneta*, Venetia, 1707., str. 360.

⁵⁰ M. BOGOVIĆ, *Katolička Crkva i pravoslavlje*, str. 63, bilj. 9.

⁵¹ Riječ je o arhiprezbiteru zbornoga kaptola sv. Jeronima rodom iz Kaštel Sućurca u Splitskoj nadbiskupiji († 25. siječnja 1741.). Slavko KOVAČIĆ, »Hrvatski kolegij u Rimu prije apostolskog pisma *Slavorum gentem*«, *Papinski hrvatski zavod svetog Jeronima (1901. – 2001.)*, Jure BOGDAN (prir.), Rim, 2001., str. 23.

⁵² *Sono io stufio, e stanco, e non posso più*. ASPF, SC, *Dalmazia 1722–1727*, vol. 6, fol. 149r.

iz triju kopija njegova pisma koja su pohranjena u arhivu Propagande u Rimu, na koja se Bogović u svom radu nije osvrnuo. U njima Zmajević apelira na Svetu Stolicu te navodi da je riječ o obmani. U pismima je zadarski nadbiskup naveo da je uvijek bio vjeran Svetoj Stolicu te da papa nije dobro upoznat sa stvarima. U pitanju je bila Zmajevićeva reputacija, koju je smatrao »važnijom od života«. ⁵³ Pravi razlozi oko premještaja na Hvar ležali su u činjenici da se Zmajevićeva htjelo ukloniti iz glavnog grada Dalmacije, onemogućiti mu daljnje djelovanje ⁵⁴ i osramotiti ga u mletačkim krugovima. ⁵⁵ Ubrzo je prozreo da zahtjevi za njegovim premještajem dolaze iz Venecije. ⁵⁶ Znakovito je da je Zmajevića u Zadru trebao zamijeniti mletački plemić opat Domenico Condulmer, koji je 1723. godine imenovan hvarskim biskupom. Iskusan u crkvenoj diplomaciji Zmajević je 4. ožujka 1723. godine u svoju obranu uputio Kongregaciji logični upit »kako je moguće da nije dostojan Zadarske crkve, a dostojan je one u Hvaru?« ⁵⁷ Konačno, bez uvijanja Zmajević je ustvrdio da je zahtjev za njegovim imenovanjem hvarskim biskupom »kazna zbog njegove borbe protiv srpske hereze«. ⁵⁸ U tom kontekstu zanimljiv je dopis nadbiskupa Zmajevića upućen 11. ožujka 1723. godine kongregaciji De Propaganda Fide. U drugoj točki toga dopisa zadarski je nadbiskup nedvosmisleno izrazio strah za vlastiti život, ako bi došlo do njegova premještaja u Hvar. ⁵⁹ Ozbiljnost situacije dijelom potvrđuje činjenica da se Zmajević u tom dopisu koristio šifriranim porukama.

Čini se da je pokušaju Zmajevićeva premještaja u Hvar kumovao splitski nadbiskup Laghi jer jer zadarski nadbiskup izrijeком naveo da ne prihvaća hvarsku biskupsku stolicu jer bi na taj način postao Laghijev sufragani. ⁶⁰ Sukobu splitskog nadbiskupa Laghija i zadarskog nadbiskupa Zmajevića vjerojatno je pridonio i spor oko splitskog kanonika Ivana Sirotkovića zvanoga Prelje (*Preglie*), ⁶¹ kojeg je splitski nadbiskup suspendirao 1721. godine *ex informata conscientia*. S obzirom na to da je Sirotković bio apostolski misionar, skradinski biskup zatražio je 1722. godine od Propagande da mu dodijeli svećenika Sirotkovića, koji se odrekao kanonikata u Splitu i tražio premještaj u drugu biskupiju. ⁶² Činjenica je da se za njega zauzeo i nadbiskup Zmajević, koji ga je hvalio i osobno se uključio u spor koji je splitski nadbiskup Laghi vodio protiv dvojice apostolskih misionara Ivana Sirotkovića i Ivana Marušića. ⁶³ Potrebno je naglasiti da je zadarski nadbiskup Zmajević obnašao službu apostolskoga povjerenika, što mu je pružalo pravo i obvezu brinuti se o apostolskim

⁵³ *...perche si tratta da mia riputazione che m'è più cara della vita*. ASPF, SC, *Dalmazia 1722–1727*, vol. 6, fol. 141r.

⁵⁴ *Il passaggio da Zara a Lesina è la totale decadenza del mio buon nome, anzi una trasmigrazione dalla vita alla morte civile*. ASPF, SC, *Dalmazia 1722–1727*, vol. 6, fol. 141r.

⁵⁵ *...che figura ridicola, et obbrobriosa facei io a Venezia, come quello, che sono chiamato Prelato Romano?* ASPF, SC, *Dalmazia 1722–1727*, vol. 6, fol. 141v.

⁵⁶ ASPF, SC, *Dalmazia 1722–1727*, vol. 6, fol. 142r.

⁵⁷ *...che non sono degno di possedere questa Chiesa di Zara, come sarò degno p(er) questa di Lesina?* ASPF, SC, *Dalmazia 1722–1727*, vol. 6, fol. 142v.

⁵⁸ ASPF, SC, *Dalmazia 1722–1727*, vol. 6, fol. 143r.

⁵⁹ *...la poca sicurezza mia in Città senza guardia e nel Pallazo fuori della Città stessa*. ASPF, SC, *Dalmazia 1722–1727*, vol. 6, fol. 152r.

⁶⁰ ASPF, SC, *Dalmazia 1722–1727*, vol. 6, fol. 152r.

⁶¹ O njemu vidi: Ivan OSTOJIC, *Metropolitanski kaptol u Splitu*, Zagreb, 1975., str. 287–288.

⁶² ASPF, *Scritture originali riferite nelle Congregazioni Generali* (dalje: SOCG), vol. 638, fol. 616r.

⁶³ Spisi o tome sporu pohranjeni su u arhivu Propagande na više od sto stranica. Vidi: ASPF, SOCG, vol. 638, fol. 613r–764r.

pitomcima i misionarima te je isključena mogućnost njegova osobnog animoziteta prema splitskom nadbiskupu. S druge strane, Zmajević je sam posvjedočio da splitski nadbiskup Laghi »nije bio sklon pitomcima Kongregacije«. ⁶⁴ O tome je Kongregaciji posvjedočio sam svećenik Ivan Marušić, koji je u dopisu od 20. siječnja 1724. godine, u službi misionara naveo da ga Laghi i dalje progoni. ⁶⁵ S druge strane, nadbiskup Vicko Zmajević stalno se zauzimao za potrebe misionara, konkretno i osobno ih je financijski potpomagao te se zauzimao za njihovo kvalitetno školovanje. Njegove intervencije i prijedlozi kod Kongregacije za širenje vjere o potrebi školovanja svećenstva nadilazile su okvire Zadarske nadbiskupije. ⁶⁶ Svi su ti događaji nepovoljno utjecali na zadarskog nadbiskupa Zmajevića, koji je desetak godina kasnije ustvrdio da su mnogobrojni neprijatelji za katoličku stvar »strani i domaći ... heretici, shizmatici i politika«. ⁶⁷ Uz to, Zmajević je u nekoliko navrata upozoravao Kongregaciju »o prevrtljivoj naravi mletačkih političara o pitanju pravoslavnoga episkopa u Dalmaciji« ⁶⁸ te tražio veći angažman Svete Stolice o tom pitanju. ⁶⁹ Zmajević je u svom dopisu Kongregaciji za širenje vjere od 29. kolovoza 1736. godine naglasio da se tadašnja mletačka »državna politika ne da uvjeriti dogmatskim i kršćanskim razlozima, o kojima je on toliko pisao i govorio«. ⁷⁰

Dakle, teološki motivi usko vezani za dogmatski nauk Crkve bili su bitan pokretač Zmajevićeve *borbe*, kako je on često naziva, protiv srpske hereze, ⁷¹ čiji su nositelji, prema Zmajevićevim zapisima, bili »prevrtljivi pravoslavni svećenici«, za koje je u jednome dopisu od 20. kolovoza 1736. godine naveo da su »poput kameleona« jer su se, ovisno o interesu, na području Mletačke Republike nerijetko prikazivali katolicima. ⁷²

⁶⁴ Spomenutoga Ivana Marušića, protiv kojeg je splitski nadbiskup poveo spor, Zmajević je poslao u misije među shizmatike u Vrljici. Preporučio je Marušića 1721. godine Kongregaciji za širenje vjere jer je bio slabog imovinskog stanja, a splitski nadbiskup nije o tome vodio računa. V. KRALJEVIĆ, *Izabrana djela*, br. 133, str. 103. Usp. ASPF, Acta, vol. 92, fol. 331r–332r.

⁶⁵ ASPF, Acta, vol. 92, fol. 131v–132r.

⁶⁶ Primjerice, Zmajevićeve intervencije o slanju mladića na školovanje u Ilirski kolegij u Loretu zabilježene su u spisima koji se tiču tadašnje Đakovačke i Srijemske biskupije, što govori o uplivu i značaju zadarskog nadbiskupa oko crkvenih interesa na širem geografskom području u 18. stoljeću. Usp. Antun DEVIĆ, »Spisi generalnih sjednica Kongregacije za širenje vjere 18. stoljeće; IV dio«, *Fontes*, god. 9, br. 1, Zagreb, 2003., str. 225–227.

⁶⁷ V. KRALJEVIĆ, *Izabrana djela*, str. 142.

⁶⁸ Usp. ASPF, Acta, vol. 106, fol. 170r–v.

⁶⁹ ASPF, SC, vol. 8, fol. 403r–v.

⁷⁰ *...la moderna Politica di Stato, giache questa nulla si lascia persuadere dalle ragioni dogmatiche, e christiane, colle quali hò tanto scritto, e declamato.* ASPF, SOCG, vol. 688, fol. 170v.

⁷¹ O dogmatskim zabudama srpskih shizmatika i njihovim pogubnostima za područje mletačke Dalmacije te Bosne i Hercegovine u 18. stoljeću iz Zmajevićeve perspektive vidi: I. KRALJEVIĆ, *Gli Ortodossi*, str. 158–174.

⁷² »Io mi troue nell'età senile, dalla gioventù hò conuersato, e combattuto colli Seruiani, ne ancora hò potuto trouare un sacerdote di quel Rito, che non fosse eretico. Di tal pessima farina è impastato Stefano Borouich, che si troua in Italia, Capellano delli soldati Seruiani, passati à quella parte nelli principij della guerra in Lombardia. Io credo, ch'egli iui si spaccia per cattolico, ne ciò mi rende stupore, per essere tal' il costume di quelli Pseudo-Sacerdoti, nuoui camaleonti per cambiar figure ad ogni differente prospetto di lucrosi profitti. È perciò insidiosa la sua istanza. Finito li p(re)se)nti trauagli d'Italia, oue egli non è conosciuto da quelli Prelati, deue ritornare in Dalm(ati)a, ne qui può essere ignoto nella sua professata eretica ipocrisia, e p(er) ciò ricerca da VV.e EE.e l'indulto per ingan(n)arle, e per cozzarla colli Ves(co)ui Dalmatini, pur troppo trauagliati presentem(en)te dalla Seruiana insidiosa perfidia«. ASPF, SOCG, vol. 688, fol. 157r.

O iznimnim diplomatskim sposobnostima zadarskog nadbiskupa Vicka Zmajevića svjedoči napose činjenica da je tijekom svoje službe u Zadru uspio utjecati na crkvene i svjetovne vlasti oko postavljanja domaćih sinova na biskupske stolice u pokrajini. Zmajević je neumorno upozoravao da je krucijalan problem u obrani vjere nepoznavanje jezika dalmatinskih biskupa podrijetlom s Apeninskog poluotoka.⁷³ Isto načelo ticalo se i misionara među shizmaticima i inovjercima.⁷⁴ »Bez sredstva tog (hrvatskog) jezika nije moguće ostvariti redovito obraćenje«. ⁷⁵ Primjerice, kada je 1722. godine za šibenskog biskupa predložen

⁷³ U tom smislu Zmajević je izvijestio Kongregaciju o stanju dalmatinskih biskupija s obzirom na podrijetlo biskupa: ASPF, SC, vol. 9, fol. 181r–v. »La lingua commune in tutta la Dalmazia è l'Ilirica. Il popolo non intende altre lingue. Vn Vescouo, che non possiede questa lingua, è come un Pastore muto; le peccore lo sentono, mà non lo intendono. Egli non può predicare al Popolo: non può esaminare, ò istruire li chierici, e parrochi di rito latino. Li quali celebrano li diuini Officij in lingua Ilirica; ne può rendersi utile per la conuersione de Seruiani scismatici li quali anno la leturgia greca in lingua Ilirica, come la hanno li Ruteni, e Moschouiti. Da ciò ne prouiene la molta ignoranza nel clero Ilirico, e la scarsa conuersione de Seruiani scismatici, li quali in alcune Diocesi della Dalmazia, sono più numerosi de cattolici. I natiui Italiani promossi à qualcheduna delle chiese episcopali della Dalmazia conoscendo di uiuere muti appresso il loro grege, cereano di essere traslatati ad altre chiese d'Italia, e per motiuo adducano il difetto della lingua. Per non dire, che appunto non pochi concorrano per ottenere una di quelle chiese per farsi strada al conseguimento di queste. Il rimedio à così graui disordine è nelle mani della S(anta) Sede essedno i Vescouati nella Dalmazia a riserua di due alla libera disposizione di N. S.

(fol. 181v) Nella Dalmazia si trouono dei soggetti dotati di uirtù, e di dottrina, alleuati in quei seminarij episcopali, ò nè i Collegi Pontefici, e l'essere questi prescelti nè accrescerà il numero e col dare una così autentica testimonianza della Pontificia beneficenza uerso il clero Ilirico, si contribuirebbe alla riduzione degli scismatici per tutte quelle uaste regioni, nelle quali si parla la lingua Ilirica. Presentemente tredici sono le chiese episcopali della Dalmazia. Vndeci a disposizione della S(anta) Sede. Cinque hanno de' Vescouo Nazionali, e sei de' Forastieri, cioè

Da Nazionali		Da Forestieri	
Arceuescovati	di Zara	Vescovati	di Lesina da un Veneto
	di Spalato		di Traù uno di Istria
Vescouati	di Cataro		di Sebenico da un Veneto
	di Curzola		di Nona da un Veneto
	di Arbe		di Ossero da uno di Chioza
			di Veglia da uno del Frioli
Di Jus Patronato della Republica Veneta			
Vescouati	di Scardona da un Nobile Veneto Capucino		
	di Macarsca da un Nazionale		

⁷⁴ Zanimljiva je povijesna poveznica i sličnost u promišljanju problema Zadarske crkve između dvojice zadarskih nadbiskupa iz različitih vremena – nadbiskupa Zmajevića i zadarskog nadbiskupa Minuccija Minuccija (1596. – 1604.). Minucci je prvi od zadarskih nadbiskupa mletačkog podrijetla samokritično uočio problem nepoznavanja jezika u izvršavanju pastirske službe. Vrsni diplomat brzo je detektirao poteškoće zadarske Crkve i nastojao oko otvorenja sjemeništa, a u hrvatskom jeziku i staroslavenskoj liturgiji naslutio je ogromni evangelizacijski potencijal. Minucci se u svoje vrijeme borio protiv lažne doktrine (*dotrina falsa*) protestantizma – kao što je Zmajević stao u obranu katoličke vjere protiv shizmatika – a bojao se da protestantska propaganda ne otruje *ilirsku naciju*, koja je oskudijevala crkvenim knjigama pa je svaku olako primala. O tome zaslužnom pastiru Zadarske crkve i vrhunskom diplomatu vidi opširno kod: Josip VRANDEČIĆ, *Zadarski nadbiskup Minuccio Minucci i njegova jadranska misija*, Zagreb – Split, 2017., str. 144–154.

⁷⁵ V. KRALJEVIĆ, *Izabrana djela*, br. 83, str. 74.

Karlo Antun Donadoni (1723. – 1756.),⁷⁶ za nasljednika Ivana II. Dominika Callegarija (1676. – 1722.), koji za trajanja svoje biskupske službe u Šibeniku nije naučio ni jedne hrvatske riječi,⁷⁷ Zmajević je reagirao dopisom Kongregaciji u kojem je za Donadonija naveo da »ne sumnja u njegovu dostojnost, ali da će biti nijemi pastir«, referirajući se na činjenicu da Donadoni nije poznao hrvatski jezik.⁷⁸ Nužno je primijetiti u slučaju biskupa Donadonija, kao i kod spomenutog slučaja splitskog nadbiskupa Laghija, da se nipošto ne može govoriti o Zmajevićevim osobnim preferencijama prema domaćim kandidatima na biskupske stolice u mletačkoj Dalmaciji, odnosno nekakvom njegovom animozitetu prema prelatima mletačkog podrijetla, već isključivo o njegovim nastojanjima za očuvanjem i obranom katoličke vjere na tom, ali i širem geografskom području.⁷⁹ Nije poznato jesu li Zmajevićeve opaske dugoročno utjecale na promišljanja u Rimu, ali je 1742. godine Kongregacija donijela zaključak da je Dalmaciju potrebno providjeti biskupima hrvatskog govornog jezika.⁸⁰

Zmajević je pomno pratio potrebe pojedine mjesne Crkve u Dalmaciji, ali i izvan njenih granica (Bosna, Albanija).⁸¹ Izrazito dobra komunikacija s Kongregacijom za širenje vjere i široka mreža pouzdanika u Rimu, Veneciji i na području mletačke Albanije osiguravala mu je kvalitetne informacije, koje je Zmajević znao iskoristiti za dobro Crkve. Zmajević je odigrao presudnu ulogu u postavljanju više biskupa u službu, što ponajprije treba zahvaliti povjerenju koje je uživao kod Kongregacije. Zmajević je predlagao biskupe na području mletačke Albanije,⁸² on predlaže kandidate za biskupsku stolicu u Ninu,⁸³ Skradinu,⁸⁴ Šibeniku,⁸⁵ Trogiru⁸⁶... Većina kandidata koje je Zmajević predlagao postavljena je na stolice dalmatinskih biskupija, a konačni cilj bio je uvijek isti – *obrana katoličke vjere i dobra suradnja*.⁸⁷ Zmajević je biskupska imenovanja percipirao isključivo kroz te postavljene parametre. Najeklatantniji primjer tomu je onaj ninskoga biskupa Tome Nekića (1743. – 1754.). Zmajević je prvotno kritički gledao na Nekića, koji je obnašao službu arhidakona Ninskog kaptola, štoviše uputio ga je u Veneciju »radi njegova poboljšanja«, da bi ga 1735. godine predložio Kongregaciji na mjesto ninskog biskupa, čemu tada nije udovoljeno, ali je ponovni Zmajević intervent 1742. godine urodio plodom te je Toma Nekić 1753. godine zasjeo na ninsku biskupsku stolicu te se s pravom smatra jednim od naj-

⁷⁶ O šibenskom biskupu Donadoniju vidi više kod: Lovorka ČORALIĆ, »Prilog životopisu šibenskog biskupa Karla Antuna Donadonija (1723. – 1756.)«, *Zbornik Odsjeka za povijesne znanosti Zavoda za povijesne i društvene znanosti HAZU*, sv. 10, Zagreb, 2002., str. 183–215.

⁷⁷ Usp. M. BOGOVIĆ, *Katolička Crkva i pravoslavlje*, str. 91.

⁷⁸ Zmajević je pritom uporabio pojam *mutò Pastore*. Usp. V. KRALJEVIĆ, *Izabrana djela*, br. 151, str. 404.

⁷⁹ U prilog tome navode se zaključci Lovorke Čoralić, koja je ustvrdila da je zadarski nadbiskup Vicko Zmajević cijenio Donadonijeva pregnuća i učenost. L. ČORALIĆ, »Prilog životopisu šibenskog biskupa«, str. 186, bilj. 15.

⁸⁰ ASPF, *Congregazioni particolari*, vol. 106, fol. 7r–8r.

⁸¹ V. KRALJEVIĆ, *Izabrana djela*, br. 155 – 184, str. 118–135; br. 225, str. 158–159.

⁸² *Isto*, br. 110, str. 85.

⁸³ *Isto*, br. 113, str. 87.

⁸⁴ *Isto*, br. 114, str. 88.

⁸⁵ *Isto*, br. 126, str. 100.

⁸⁶ *Isto*, br. 129, br. 130, str. 101–102.

⁸⁷ *Isto*, br. 135, str. 105.

zauzetijih ninskih biskupa 18. stoljeća.⁸⁸ Jednako je 1730. godine, nakon smrti splitskog nadbiskupa Laghija, Zmajević na njegovo mjesto predložio trogirskog biskupa Andriju Kačića (1730. – 1745.), što se u konačnici i ostvarilo.⁸⁹ Doista, usporedi li se popis imenovanih dalmatinskih biskupa iz službenih crkvenih glasila za razdoblje 1667. – 1730.⁹⁰ i 1730. – 1799. godine,⁹¹ sa Zmajevićem preporukama Kongregaciji o njihovu imenovanju, koja je objavio Vinko Kraljević u knjizi *Izabrana djela Vicka Zmajevića*, dobije se iznimno visok kvantitativni uzorak, koji ide u prilog tezi. Svakako ta stvar zaslužuje sustavniji znanstveno-istraživački pristup. Nije poznato kako su na ta imenovanja gledale mletačke vlasti, ali je zabilježena diferencijacija u pogledu dodjele vremenitih dobara, što je ulazilo pod ingerenciju države, a o čemu se izjasnio splitski nadbiskup Kačić.⁹² Očito je postojala nekakva razlika u pogledu dodjele nadarbina mletačkim biskupima i onima podrijetlom iz Dalmacije. S obzirom na dosad rečeno, može se zaključiti da su diplomatske vještine zadarskog nadbiskupa Vicka Zmajevića u mnogom pridonijele cjelokupnosti njegova pastoralnoga zauzimanja. S pravom je Pavao Butorac naveo za nadbiskupa Zmajevića da ulazi »u red najodličnijih sinova našega naroda«, za što su zaslužni »njegovi mnogostruki diplomatski odnosi i poznavanje zakučastih metoda europske diplomacije, postojana revnost u pridizanju kulturnoodgojnih ustanova i vjerskoga života, snaga ideje i svestrana ljubav za umjetnost i za klasičnu starinu, mecenatska relacija prema umjetnicima i ljudima od nauka«⁹³.

3.2. Pismo nadbiskupa Zmajevića papi Benediktu XIII. o potrebi osnivanja glagoljaškog sjemeništa

Važno djelo za mjesnu zadarsku Crkvu u 18. stoljeću bila je uspostava Zmajevićeva glagoljaškog sjemeništa. Tridentски sabor na sjednici od 15. srpnja 1563. godine odredio je da se radi temeljitijeg odgajanja i potpunijeg školovanja budućih svećenika u svakoj biskupiji uz katedralu ili na nekom drugom prikladnom mjestu otvori poseban zavod (*collegium*) za određeni broj đaka, prema mogućnostima i veličini pojedine biskupije, u kojem će oni imati smještaj, prehranu, primjeren odgoj i što potpuniju gramatičko-humanističku i

⁸⁸ O tome opširno kod: Zdenko DUNDOVIĆ, »Ninski biskup Toma Nekić«, *Croatica christiana periodica*, god. 40, br. 77, Zagreb, 2016., str. 129–143.

⁸⁹ Andrija Kačić postavljen je na službu trogirskog biskupa također intervencijom zadarskog nadbiskupa Vicka Zmajevića. »Zara 20. Feb(rar)o 1730. Mi trouo in nuova conualescenza doppo la pericolosa recidiua. Iddio Sig.re mi uol ancor in uita, p(er)che meriti colla penitenza una buona morte. Oggi giungono gl'auisi da Spalato; altri portano l'agonia, altri la morte di qual Mon.e Arciues(couo) Laghi p(er) repplicati accidenti apoletici. Il certo è lo stato della Sua diperata salute. Mon.e Cacich sarebbe buon p(er) quella Chiesa, e si liberarebbe dalla Babilonia di Traù. Per questa sarebbe opportuno Mon.e Balbi Vescouo di Nona, e p(er)ch' il suo gracile (fol. 193v) temperamento mal si confà con quel clima insalubre, p(er) il quale io non trouo migliore del nostro Allunno Can.co Maruscich, p(er) essere egli robusto di forze, e tanto consecrato alle missioni, delle quali hà più bisogno d'ogn' altra la Diocesi di Nona, tanto abbondante di scismatici, et Eretici Seruianti«. ASPF, SC, vol. 7, fol. 193r–v.

⁹⁰ Remigius RITZLER, Pirminus SEFRIN, *Hierarchia Catholica medii et recentoris aevi*, vol. V, 1667 – 1730, Patavii, 1952.

⁹¹ Remigius RITZLER, Pirminus SEFRIN, *Hierarchia Catholica medii et recentoris aevi*, vol. VI, 1730 – 1799, Patavii, 1958.

⁹² ...siamo diversi qui Prelati per tal' oggetto. ASPF, SC, vol. 7, fol. 328r.

⁹³ P. BUTORAC, »Četiri pisma«, str. 85.

teološku izobrazbu.⁹⁴ U Zadarskoj nadbiskupiji bilo je pokušaja otvorenja takvog zavoda odmah nakon Tridentskog sabora. Prve poticaje otvaranju sjemeništa u Zadru u duhu tridentinskih odredaba dao je zadarski nadbiskup Mucije Callina (1555. – 1566.), jedan od sudionika Tridentskog sabora. O nasušnoj potrebi otvorenja škole (sjemeništa) u Zadru kao jednom od primarnih ciljeva svoje biskupske službe govorio je i zadarski nadbiskup Minuccio Minucci (1596. – 1604.).⁹⁵ Prvo sjemenište u Zadru, utemeljeno na zakladi zadarskog nadbiskupa Bernarda Florija (1642. – 1656.), započelo je s radom školske godine 1669.⁹⁶ Florijevo sjemenište nije bilo prikladno ni pristupačno za mladiće Hrvate jer je nastava bila na latinskom i talijanskom jeziku, a ni jedan ni drugi jezik nisu bili razumljivi izvan zidina primorskih gradova te civilnih kancelarija i biskupskih kurija.⁹⁷ Nadbiskup Vicko Zmajević na početku je svoje službe u Zadru pisao u Rim (1714.) da u Florijevo sjemenište disciplina i napredak u naucima nisu na potrebnoj visini. Ne smije se zanemariti ni činjenicu da je zbog upletenosti mletačkih državnih vlasti u osnivanje Florijeva sjemeništa ono bilo isključivo pod državnom ingerencijom, a zadarski nadbiskup nije imao upliva u njegov rad.⁹⁸ Zbog navedenih razloga nadbiskup Zmajević nastojao je oko otvorenja glagoljaškog sjemeništa za potrebe izobrazbe hrvatskog svećenstva u Zadarskoj nadbiskupiji. Mile Bogović naveo je da u Propagandinu arhivu nije pronašao spomen o tom pitanju prije 1726. godine, ali da je posredstvom generalnog providura zadarski nadbiskup uputio 1725. godine zamolbu mletačkom Senatu za jednu nadarbinu u vidu troškova za sjemenište koje treba osnovati, što je Senat odobrio te se Zmajević iste godine preko papinskog nuncija u Veneciji obratio Svetoj Stolici zamolbom za podizanjem *un seminario illirico* u Zadru.⁹⁹ U fondu knjižnice Muzeja Correr u Veneciji pohranjen je prijepis te zamolbe. S obzirom da ona do danas nije objavljena, donosi se njen prijepis u prilogu radu (Prilog 2). Iz Zmajevićeve zamolbe jasno se očitava motivacija otvorenja glagoljaškog sjemeništa, na što je već upozorio Vinko Kraljević, a to je »predanost očuvanju i širenju vjere protiv srpskih zabluda«. ¹⁰⁰ Zmajević je u nacrt svoje zamolbe implementirao evanđeoske parabole: »Može li slijepac slijepca voditi? Neće li obojica u jamu upasti?« (Lk 6,39) i onu od dobrom pastiru koji život polaže za ovce (Iv 10,1-18). Stoga je naglasio da je za hrvatsko svećenstvo u Zadarskoj nadbiskupiji od presudnog značaja otvorenje sjemeništa u kojem bi se pripravili »hrabri vojnici u redovima papinske vojske«¹⁰¹. Zmajević je konkretno predložio papi da se za podizanje glagoljaškog sjemeništa ustupe dvije nadarbine, one

⁹⁴ Slavko KOVAČIĆ, »Katedralne škole u Dalmaciji pod mletačkom vlašću od konca 16. do početka 19. stoljeća prema biskupskim izvješćima Svetoj Stolici«, *Croatica christiana periodica*, god. 15, br. 27, Zagreb, 1991., str. 60.

⁹⁵ Zdenko DUNDOVIĆ, *Zadarski kaptol, njegova dobra i kaptolski dostojanstvenici u posljednjih sto godina vladavine Mletačke Republike* (doktorski rad), Sveučilište u Zagrebu, Katolički bogoslovni fakultet, 2017., str. 68–69.

⁹⁶ O tome opširno kod: Zdenko DUNDOVIĆ, »Florijevo sjemenište u Zadru – prilog poznavanju njegova otvorenja i djelovanja«, *Croatica christiana periodica*, god. 44, br. 86, Zagreb, 2020., str. 87–110.

⁹⁷ M. BOGOVIĆ, *Katolička Crkva i pravoslavlje*, str. 132–133.

⁹⁸ S. KOVAČIĆ, »Katedralne škole«, str. 70.

⁹⁹ M. BOGOVIĆ, *Katolička Crkva i pravoslavlje*, str. 133; usp. Z. DUNDOVIĆ, »Gospodarske prilike«, str. 251–252.

¹⁰⁰ Usp. V. KRALJEVIĆ, *Gli Ortodossi*, str. 131; *Duplex quippe ineundum est bellum, in quo et vitia jugulanda, et insidiosa sunt Serbiae pestis molimina propulsanda*. BCMC, Cod. Cicogna, 1973.

¹⁰¹ ...strenui per Te facti bellatores. BCMC, Cod. Cicogna, 1973.

benediktinske opatije sv. Krševana u Zadru i benediktinske opatije sv. Petra u Osoru. Konačno je papa Benedikt XIII. izdao 30. prosinca 1729. godine bulu o pripojenju nadarbina benediktinskih opatija sv. Krševana u Zadru i sv. Petra u Osoru za izgradnju i održavanje glagoljaškog sjemeništa. Iz prijepisa bule pape Benedikta XIII. razvidno je da se u njegovom tekstu papa uvelike koristio jezičnim izričajima iz zamolbe zadarskog nadbiskupa Vicka Zmajevića, »kako bi se hrvatsko svećenstvo izvuklo iz tmine neznanja i privodilo narod Božji vječnoj istini te ih poučavalo Božjoj riječi«¹⁰². Sva dosadašnja istraživanja pokazuju da je ta misao vodilja pratila zadarskog nadbiskupa Vicka Zmajevića do njegove smrti 1745. godine. Iako je čast otvorenja glagoljaškog sjemeništa 1. svibnja 1748. godine pripala njegovu nasljedniku nadbiskupu Mati Karamanu (1745. – 1771.),¹⁰³ ono duguje zahvalnost viziji i zauzetosti zadarskog nadbiskupa Vicka Zmajevića, o kojemu s pravom nikad dosta.

Zaključak

Nebrojeni su izvori razasuti po arhivima i knjižnicama u Hrvatskoj i inozemstvu o zadarskom nadbiskupu Vicku Zmajeviću (1713. – 1745.). U radu se ukazalo na jedan od tih izvora, koji je pohranjen u knjižnici Muzeja Correr u Veneciji. Objavom i analizom Zmajevićeva govora pred mletačkim Senatom uoči preuzimanja službe zadarskog nadbiskupa i pisma papi Benediktu XIII. (1724. – 1730.) o uspostavi glagoljaškog sjemeništa u Zadru nastojalo se odškrinuti pogled na diplomatske vještine zadarskog nadbiskupa Vicka Zmajevića. Arhivska dokumentacija, kao i dosada objavljena znanstvena literatura, pružaju uvid u nevjerojatnu razinu energičnosti kojom je nadbiskup Vicko Zmajević pristupao crkvenim, društvenim i političkim mijenama svoga vremena. Razvidno je da je zadarski nadbiskup uživao povjerenje Kongregacije za širenje vjere, ali i Svete Stolice, a područje njegova djelovanja uvelike je nadilazilo granice povjerenje mu Zadarske nadbiskupije. Uz to, istražena arhivska dokumentacija pokazuje da je nadbiskup Zmajević pomno stvarao mrežu pouzdanika u žarišnim točkama crkvenog i političkog odlučivanja, što mu je pružalo uvid u recentna crkvena i politička gibanja. Najeklatantnije o tome svjedoči činjenica da je zadarski nadbiskup Zmajević u 18. stoljeću bitno utjecao na postavljanje biskupa u dalmatinskim biskupijama i šire. Motivacija njegovu angažmanu o tom pitanju bila je jasna – očuvanje katoličke vjere od svake vrste njene ugroze, što ga na ljestvici vrednota pozicionira ponajprije kao čovjeka odana Katoličkoj crkvi i službi koju je obnašao. U tom smislu nije štedio svoje intelektualne, duhovne i tjelesne snage. Zalagao se za učeno i produhovljeno svećenstvo, zbog čega je velik dio svoga pastoralnog djelovanja u Zadru usmjerio na podizanje glagoljaškog sjemeništa. Iako ono nije započelo s radom za njegova života, Zmajević je udario vizionarske i graditeljske temelje toga zdanja. Izrazito široko crkveno, društveno-političko, intelektualno i duhovno djelovanje zadarskog nadbiskupa Vicka Zmajevića zavređuje istraživačku pozornost i sustavnu valorizaciju njegova života i zalaganja. S obzirom na opseg njegova diplomatskog utjecaja na Crkvu u Dalmaciji

¹⁰² Prijepis bule objavljen je kod: Z. DUNDOVIĆ, »Gospodarske prilike«, str. 302–308.

¹⁰³ O tome više kod: Marko JAPUNDŽIĆ, *Matteo Karaman (1700 – 1771) Arcivescovo di Zara*, Rim, 1961., str. 70–72.

18. stoljeća, nemoguće je pravilno interpretirati njene povijesne datosti bez minucioznog uvida u Zmajevićeve zasluge.

Prilog 1. *Prijepis Zmajevićeva govora pred mletačkim Senatom uoči preuzimanja službe zadarskog nadbiskupa.* Izvor: BCMC, Cod. Cicogna, 1973.

Orazione Panegirica Italiana recitata in Senato dall'Illustrissimo Monsignor Vincenzo Zmaevich in occasione del suo traslatamento all'Arcivescovato di Zara.

È felice la condizione del suddito (Eccellentissimi Padri) che ha la gloria di venerare nella Maestà del Principe gli attributi Divini della pietà, e religione. Doti sono queste le più eroiche, e sublimi, che se donano la perpetuità al governo, felicitano unitamente il sistema della Chiesa di Dio, e rendono dolci le cure più amare de' Prelati. Nato io sotto questo fortunata ascendente nel lungo giro di quattordici anni sostenni coraggiosamente il peso della Chiesa d' Antivari di Dioclea, e il grave incarico dell'Appostolica legazione nelle Provincie della Turchia Europea. In quel clima fatto insalubre dal più barbaro cielo, ove non s'adora altro Dio che l'interesse, non ho ceduto alle molteplici violenze de mali, perchè la vostra mano (Principe Serenissimo) m' ha preservato dalle cadute. Albania, Servia, Macedonia, Bulgaria, Tracia, Dalmazia, Croazia, Bosna, Valachia, e Slavonica furono il teatro, che rappresentò al mondo le debolezze mie, e le vostre generose beneficenze. Queste furono l'ancore sacre, alle quali affidata la comune salute per opera de' vostri rappresentanti, o nella Dalmazia, o nella Corte Ottomana fu più volte preservata dal naufraggio. Le Chiese o fabbricate, o restaurate, li Prelati restituiti alla libertà del evangelico ministero, li fedeli sollevati dalle gravezze, autrici di flebili sciagure all' auge d' un fortunato destino, la fede ben spesso rissorta dall'ultime agonie, la religione in più luoghi richiamata dall'esilio, sono marche preciosissime di quella pietà, ch' è la gioia preciosissima del Real vostro Diadema. Epilogo io la molteplicità de' benefici vostri, perchè apparisca il numero delle molteplici mie, e comuni catene. Per nuovo rissalto della Real vostra beneficenza dalla metropoli dell'Albania traslatato ora in quella di Dalmazia, devo recarle meco per renderle compagne inseparabili del mio sacro destino, e per motivo di stabilire vie più le felicità mie nel vanto ambizioso di essere suddito vostro. Al spirituale ministero di Zara unite le prime spinosissime incombenze de' Regni, e Provincie della Turchia mi vogliono pure unito col nodo più tenace di profondissima rassegnazione agli oggetti della vostra pietà, e provvidenza. Secondi Iddio Signore colli doni delle Sue misericordie la felicità degli auguri. Albania vi fu sempre fida, ne perdè voi senza perder se stessa, dandosi ora la mano colla Capitale della Dalmazia, pare voglia stringerla più tenacemente nell'ugual sorte di stato colla fede sincera a voi dovuta. Nascono in fatti così gemelle la fede verso Dio, e la fedeltà verso la Serenità Vostra, che l'una senza l'altra disperamente certamente la consistenza ed appoggio. Sono queste li due polli, che sostentano unicamente il peso dell'ecclesiastica condotta. L'esperienza diuturna mi documenta nel sentimento, e la gloria d'esser suddito vostro mi prescrive il debito. Non ha Zara capitale più ricco della divozione a voi professata, ne li popoli esteri patrimonio più opulento dell'inclinazione e speranza d'essere vostri. Se per vostro grazioso indulto ho io la sorte

di maneggiare quelli cuori veramente preziosi, se non per altro, benedirò il travaglio, se mi donarà il merito continuato di spartire ugualmente li tributi per consacrare a Dio, quel ch' è di Dio, e a Voi Principe quel ch' è Vostro. Al sacrificio della vita altre volte cimentata per Divin, e Vostro servizio, sarà correlativo l'olocausto dell'obbedienza sempre a Voi fedelmente divota. Circonscritta questa dalle mete d'un legittimo autorevole impero non sa governare senza rispetto, e senza venerazione; conosco le misure mie, vengo in me stesso li motivi della mia fortunata soggezione, ne mai dovrò ricordarmi d'essere Prelato destinato a reggere le coscienze de' sudditi vostri, senza che mi ricorda di esser Voi il mio Principe eletto da Dio per comandarmi. Se riescono vaghe, e maestose agli occhi miei (diletteissimi) le prospettive odierne di quest'insigne metropoli, sono pure ugualmente misteriose e le sue voci, e le sue presenti dimostranze. Vegg'io festosi gli animi, tripudianti li sacri cori, e rissento in me stesso un ecco misto di consolazioni, e d'aggravi. Gode l'animo mio di queste apparenze di giubilo, e resta maggiormente aggravato il cuore da quel debito, ch' è la più preziosa catena del mio sacro destino. Ogni passo di vostra amorosa cortesia è rissalto maggiore alle cure mie, e fatte autrici della più tenace confederazione colli vantaggi delle coscienze vostre. Se li oggetti pastorali esigono li doveri della vigilanza, le vostre cortesi compiacenze ricercano un nuovo metodo della più grata paterna riconoscenza per mio respiro. Faccia Iddio Signore che riesca correlativa alle speranze vostre la debolissima condotta mia. Se dopo 14 anni di spinosissimo governo m'accingo ora all'onore di questa nuova reggenza per rendere omogenea la corrispondenza al umilissimo accoglimento, non formalizzerò il contegno mio col vano costume di dominare, ma col debito solo di servire a chi devo, ed ubbidire a chi comanda. Zara se v'ho riverito fin'ora in distanza come capo sublime della Provincia tutta, devo amarvi nell'avvenire in vicinanza come sposa cara, e diletta. Possedendo voi la predilezione mia, possederete pure il più ricco capitale ch'io abbia. Più non posso offerirvi, perchè ogn'altra oblazione è lungamente inferiore nella qualità del prezzo. Vi abbraccio pure con tenerezza figlia legittima di quel amore, che sarà compagno inseparabile della sorte del ministero mio. Dopo d'avervi sempre riguardata con occhio di stima, e rispetto, aggiungerò nell'avvenire, diletteissimi, la lingua da padre, le voci da pastore. Mi atterisce pure il trono posseduto già da soggetti più cospicui per merito di virtù, più celebri per istituto di zelo, non dispero io tuttavia l'assistenza di quel genio superiore, che foras expellit timorem, et debilia eligit, ut fortia confirmet. Avvalorato il sentimento mio dalle disposizioni del Cielo, mi rende pronto alle cure più mordacci, e spinose, e le stesse sacre distrazioni d'oggetti molteplici, e lontani rapite unicamente dalle leggi indispensabili dell'ubbidienza, confido siano capaci d'indebolire lo spirito tutto proclive alle vostre sacre esigenze. Tanto io spero da quel buon Dio, che sempre m'ha assistito, e da cui in questa prima solennità devo implorare alle vostre cristiane idee il dono prezioso delle sue infinite misericordie. Questo è il primo debito, che s'unisce al gradimento, anzi alla mia compiacenza affettuosa dell'animo mio verso le vostre esultanze. Siccome le rimarco io con atti di mio sincero gradimento, così non devo defraudarle di quelle, più care tenerezze, che mai vanno disgiunte dalle prime comparse. Con implorarvi dunque dalla benignità del Cielo gli aumenti delle vere felicità, stabilisco il tenerissimo aspiro mio per prima mercede giustamente dovuta all'osservanze decorose del vostro amore per renderla poi ugualmente. Seconda delli frutti che unica-

mente nascono de rore Caeli, et de pinguedine terrae, l'accompagno pure io colli voti più fervidi dell'Appostolica benedizione.

Prilog 2. *Prijepis pisma zadarskog nadbiskupa Vicka Zmajevića upućenog papi Benediktu XIII. o potrebi otvorenja glagoljaškog sjemeništa u Zadru.* Izvor: BCMC, Cod. Ciconna, 1973.

Beatissime Pater

Jadrensis Ecclesia vere navis est in medio mari ignorantiae fluctibus agitata, saeviente Serbianae hereseos procella, undequaque concessa. Tremuit adhuc perversis instructa dogmatibus meretrix magna, et illam circumferens calicem irae Dei, potat remiges aqua tribulationis. Evasit quidem invitus pseudo-episcopus Serbianus, sed relinqueris monachos perfidiae suae ministros, viget adhuc in eis insidiantium clandestina vulpecularum insidia. Hi sunt hostes pessimi, implacabilis odii facibus in sacra nostra combinati. Ea tamen es rerum facies, ut noni n commotione, non in furore, se din spiritu aerae tenuis ingerenda sit veritatis praedicatio, quos lenitate charitas inflecteret, et importuno zeli fervore inimicos crucis Christi increpatio induraret. Sed in messe multa deficiunt operarii. Totam Dioecesim (urbe excepta) obtinet clerus Illyricanus, et Apostolico indulto slavonica lingua Romanum Ritum exercens, et rudis quidem, et omnino indoctus, Illyricis populis possidens ad salutem. Sed quae salus ignorantibus vias Domini, et judicia Dei nostri? Haud mirum, si caecus caecum ducit, et ambo in foveam cadunt, cum omnino mirandum esset, si litteras scirent, cum non didicissent Illyrici sacerdotes. Aperta sunt nostris sump-tibus in urbe gymnasia, sed cum deficiant vires charitatis, quae clericos pauperes aleret, et tota Dioecesis funiculis paupertatis vinciat, spes quoque deficit clericalis, ac Christianae promovendae disciplinae. In tanta rerum necessitate, ad Te sunt, Beatissime Pater, oculi, corda, et vota nostra. Illyricus instituendi seminarium mens est, et propositum, sed cum alia ab ordinario conferenda omnino desint beneficia, nec mensae paupertas ad centum et octoginta pertingens in domesticis necessitatibus valeat dilatare viscera charitatis, Te Magnum Patrem – Familias clamandum est, nec desperanda paternae pietatis providentia. Extant duo beneficia Abbatialia S. Grisogoni Jadrensis, et S. Petri Auxerensis ducatorum, et quinquaginta scutorum monetae romanae annui redditus juxta presentem monetarum alterationem. Utamque, vel saltem alterutram quandoque vacaturam non mihi, nec successoribus, sed instituendo seminario in apostolicae charitatis sacrificium, in clericalis Illyricae paupertatis suffragium, in fidei, ac religionis tuendae praesidium, supples imploro, ac humiliter deprecor. Audeo quidem, Te Auspice, quod adhuc in Illyrico nostro desideratur opus nullum enim est in tota Illyrici exensione seminarium, quod Illyricos clericos Illyrica tantum lingua in sacris utentes aleret, ac informaret. Propterea hoc unum in votis est, ut Illyrica quoque militia nostra disciplinae magisterio aliquando instructa, sciat super muros Jerusalem evigilare, et una manu collapsa aedificare, altera inimicos cohibere. Duplex quippe ineundum est bellum, in quo et vitia jugulanda, et insidiosa sunt Serbianae pestis molimina propulsanda. Adfuit aliquando obsessae Jaderae Beatus Joannes Ursinus Tragurensis episcopus gentilis Tuus, et qui armis Divinae potentiae Colomannum regem impugnavit, fugavitque, urbem quoque nostram diuturno bello

fatiscentem ab imminente exidio vindicavit. Nos quoque Domino militamus, et qui insidiantium inimicorum adinventionibus undequaque circumsepti sumus, dolemus quidem in Illyricis sacerdotibus indoctas manus ad praelium, et digitos ad bellum. Hinc Te Ducem militiae nostrae acclamamus, a Te pressidium flagitamus, ut Magni Progenitoris charitas in Maximo Haerede perseverans, affulgeat Illyricis nostris ad tutelam, qua grassantem Serbianorum audaciam compescere, et manubias ac spolia de manu praedonum valeant Illyrici sacerdotes, strenui per Te facti bellatores, eripere. Hoc unum peto a Principe Pastorum pro grege mihi credito, ut discant aliquando vigilare, et ove sin caulam Domini congregatas custodire pastores nostri, quos bonus Pastor informas. Qui Tui pectoris sacrarium possidet Deus, praecibus Te nostris annuere clementer inspiret, et Beatitudinem tuam ad Ecclesiae pressidium, et gregis felicitatem, longitudine dierum repleat, servetque sanum, atque semper incolumen.

SUMMARY

NEW INFORMATION ABOUT THE ARCHIVAL SOURCES ON VICKO ZMAJEVIĆ, ARCHBISHOP OF ZADAR (1713–1745)

In the fond Cicogna in the library of the Venetian Correr Museum (Museo Correr) there is a codex that contains transcriptions of various correspondence and archival documentation related to Vicko Zmajević who was Archbishop of Zadar between 1713 and 1745. Among these documents one can find transcription of Zmajević's speech, which he held before the Venetian Senate in occasion of his installation in the archbishopric office. Moreover, in this codex there is also transcription of his plea to the Pope Benedictus XIII (1724 – 1730) regarding foundation of Glagolitic seminary in Zadar. Author particularly investigates abovementioned two transcriptions, and then correlates the content of these documents with the prior knowledge and research that was based mostly on the relevant literature and archival data kept in the Archives of the congregation De Propaganda Fide in Rome (Italy). The emphasis has been put on diplomatic interactions between archbishop Zmajević, Venetian authorities, and higher ecclesiastical institutions in the eighteenth century. On the basis of the investigated material author suggests a thesis that Zmajević's diplomatic abilities largely influenced ecclesiastical and social life in the Venetian Dalmatia and Albania in the eighteenth century. Moreover, author maintains that in the context of the general history of the Catholic Church in Dalmatia and Albania archbishop Zmajević was unavoidable historical character since without knowledge about his activities, many ecclesiastical, social, and political processes from this period cannot be properly explained and understood.

Key words: Vicko Zmajević, archbishop of Zadar, diplomacy, 18th century, Correr Museum Library.